

Kaasavad näitused ülikooli ajaloost

TERJE LÕBU

Kaasav näitus – mis see on? Kas näitus, mis pakub rohkesti käed-külge eksponaate, käsitleb paeluvalt teemasid, mis panevad külastaja kaasa mõtlema või annab võimaluse midagi käegakatsutavat koju kaasa võtta? Jah, kõike seda võib kaasav näitus pakkuda, kuid järgnevas tekstis käsitleme kaasavana näitust, mille loomisel on osalenud inimesed, kes pole oma töö kaudu muuseumiga seotud ning on panustanud näitusesse oma vabast ajast ja tahtest.

Avalikkuse kaasamine näituse loomisprotsessi on muutunud üha populaarsemaks nii laias ilmas kui ka Eestis.¹ Kogukonna osalemine oma mäluasutuse näo kujundamisel on eriti levinud avatud suhtlemisega ühiskondades, kus muuseum pole vaid koht, kuhu satutakse siis, kui kaugemalt saabunud külalistele on vaja midagi näidata, vaid tihe suhtlus muuseumiga kuulub paljude inimeste eluviisi juurde. Ning kes veel kui mitte kohalikud või käsitletava teemavaldkonnaga tihedalt seotud inimesed oskavad kõige paremini legendeerida fotosid, dokumente, esemeid, mis kajastavad oma linna, küla, kooli või mõne institutsiooni minevikku ja olevikku.

Eestiski praktiseeritakse üha enam avatud kuraatorlust, see tähendab, et näituse loojad pole üksnes muuseumitöötajad, vaid töösse haaratakse inimesi väljastpoolt muuseumi. Tuntuim on selles vallas ERM-i Oma Näituse projekt.² Kaasava näituse kasutegur on kindlas-

¹ Agnes Aljas, „Kaasav muuseum. Hetkeolukord ja võimalused ICOM-i konverentsidelt”, *Muuseum*, 1 (2012), 42–44.

² <http://www.erm.ee/et> (10.10.2013).

ti laiem kui kogukonna ja muuseumi vastastikune meeldiv koostöö, kaasamistegevusi püütakse rakendada ka üha multikultuursemaks muutuva ühiskonna keeruliste integratsiooniprotsesside teenistusse. Näiteks Kopenhaageni linnamuuseumis 2010–2012 avatud näitusel „At blive københavne” („Kopenhaagenlaseks saamine”) olid näituse loomisse kaasatud Kopenhaageni erineva etnilise taustaga elanikud. Näituse fookus ei olnud üksnes minevikus, rohkesti oli tähelepanu pööratud just praegusele multikultuursele elanikkonnale ning näitusekülastajale pakuti mitmeid võimalusi oma arvamuse avaldamiseks. Kogukonna jõulist kaasamist on rakendatud Kopenhaageni Linnamuuseumi teistegi näituste puhul.³

Ka Tartu Ülikooli ajaloo muuseum on kaasanud näituste loomise avalikkust. Märkimist väärib, et kaasamine pole lõppenud näituse avamisega, vaid külastajad on saanud osaleda oma teadmiste, emotsioonide ja mälestustega ka juba avatud näituse täiendamisel ja arendamisel, milline materjal on pärast näituse mahavõtmist talletatud muuseumikogusse, et see võiks leida kasutamist nii uurijate kui ka järgmiste näituste kuraatorite poolt.

Viimastel aastatel on huviliste abil, keda võib nimetada muuseumi sõpradeks, valminud TÜ ajaloo muuseumis näitused „Moodne tudeng. Oh ajad, oh kombed!”, „Fotod ellu” ning koostöös Eesti Rahva Muuseumiga „Kellu ja kitarriga. Eesti Üliõpilaste Ehitusmaleva töösuved”.

Tartu tudengielu 17. sajandist kuni tänapäevani kajastav näitus „**Moodne tudeng. Oh ajad, oh kombed!**” (avatud detsember 2011 kuni detsember 2012) oleks olnud mõeldamatu ilma tudengite ja ülikooli vilistlaskonna panuseta. Näitus käsitles tudengite igapäevaelu, kõike seda, mis jäi auditooriumist väljapoole – mida söödi-joodi, milliseid rõivaid kanti, kust leiti ulualust jne. Kahjuks pole tudengielu vähem akadeemilist külge arhiividokumentides kuigi palju talletatud ning kiidelda ei saa ka kirja pandud mälestuste hulgaga. Muidugi, ülikooliaastate meenutuste riikul aegamööda küll täieneb, kuid siiski – aastad jooksevad kiiremini kui sulg ning palju mäletamisväärset jääbki kadunuks. Seega andis kavandatav näitus taas põhjust kutsuda üles vilistlasi ja tudengeid mälestusi kirja pa-

³ http://www.copenhagen.dk/en/whats_on (10.10.2013).

Foto 1. Nurgake näituselt „Moodne tudeng”

nema. Et hõlbustada mõtete koondamist ja paberile panekut, koostas muuseum küsitluslehe, milles esitatud küsimused püüdsid selgust tuua Tartu tudengite olmesse ja elulaadi. Küsitluslehti sai täita pika aja vältel – esimesed täidetud lehed saabusid muuseumisse 11 kuud enne näituse avamist ning viimased meenutused pandi kirja koos näituse mahavõtmisega. Kirjapandud meenutusi sai rakendada „Moodsa tudengi” näituse kokkupanemisel, kuid arhiivkogus jäävad need ootama tulevasi näitusi ja ajaloo uurijaid.

Küsitluslehe täitmine nõudis süvenemist ja aega. Peale selle pakusime külastajale ka vähem aega nõudvaid võimalusi oma mälestuste ja emotsioonide edastamiseks. Palju järgijaid leidis algatus, kus Tartu linna kaardile sai märkida oma lemmikpaiga Tartus. Lemmikkohtade nimekirja osutus üpris mitmekesiseks, selles oli nii teada-tuntud kohti kui ka mõneti ebatraditsioonilisi: Pirogovi plats, üüritoad ja korterid Tartu erinevais linnaosades, ühiselamud, korporatsioonide-seltside hooned, praegused ja endised õppehooned, kohvikud ja baarid minevikust ja olevikust (vana kohvik, Werner, piimasaal, Illegaard, Zavood, Promenaadiviis), Toomemägi, botaanikaaed,

raamatukogu, Emajõe kaldapealsed, Vanemuise teater, kaltsukad. Kõik need paigad on jupike 20. sajandi lõpu – 21. sajandi alguse üliõpilasajalugu.

Külastajate kaasamise kõige populaarsemaks viisiks osutusid paberklepsud, kuhu sai märkida näitusel tekkinud või taasärgeanud muljeid ja emotsioone. Kuna paberileht oli väike, tuli info edastada lühidalt või märksõnadena. Kuid selle eest on need väga kõnekad, andes muuseumile kätte suunad, mille vastu tuntakse huvi ning millele tasub tulevikus näituseplaane koostades mõelda. Mõned näited kirjapandust: *ootan tudengiaega väga; Tartu – vägev värk; elagu Pälson; leidsin mehe!; kas üle Kaarsilla käisid?; unetud ööd sessi ajal; tudengite kevadpäevad; Tartu on parem koht maailmas; vana kohve; Humana soodusnädal; Bergmanni juures oli pink, kus sai õhtuti istuda. Sel polnud seljatuge ja seega ei olnud konkureerivaid paare.; eksamiks õpi ikka päev varem; võikski eluaegseks tudengiks jääda; Tiigi 14 – elu alus; praekartulid; sügisene Toomemägi; inimesed, leidke sõprade jaoks aega; Pidul!; Pidev jooksmine ühelt loengult teise mööda Tartu linna; lahe ühikaelu.*

See osa tudengielu-näitusest, mis kajastas 21. sajandi algusaastate üliõpilaste eluolu, oli sisuliselt koostatud tudengite endi poolt. Muuseumil oli vaid koordineeriv roll, muuhulgas fotokonkursi „Tormijooks ühikast auditooriumi ja tagasi” korraldamise näol, milles paluti jäädvustada tudengi ühe päeva tegevused. Saabunud fotoseeriastest valmis slaidiprogramm, mis kajastas erinevate erialade tudengite toimekaid päevi, kuhu mahtus nii õppimist, toidu valmistamist kui ka meelelahutust koos sõpradega. Ka seda, mida praegune üliõpilane seljas kannab ja moekaks peab, teab tudeng ise paremini kui muuseumitöötaja. Selleks pildistati kümnekonda üliõpilast, kelle näitusel üles riputatud fotode juures sai lugeda nende endi teksti, milles pildilolija rääkis oma riietumiseelistustest. 21. sajandi üliõpilasnurgas rippus ka seinaleht, mis kopeeris raamatukogu fuažees paiknevat infostendi, kus rippusid tudengite kuulutused ning mida näitusekülastajad võisid oma kuulutustega täiendada. Arvatavasti oli see üks viimaseid Facebooki-eelseid kuulutustestende. Ka toanurk üliõpilase maise varaga – kastid-kotid rõivaste ja muu esmavajalikuga – pärines tudengitelt. Tänu koostöömeelsetele üliõpilastele jäid kuraatorile vaid vastuvõtja ja korrastaja ülesanded,

kuid ülikooli muuseum sai täiendust viimase aastakümne tudengiolme kohta.

Fotonäitus „**Fotod ellu**” avati TÜ ajaloo muuseumis väga külastajarahkel õhtul – muuseumiööl, 18. mail 2013. Näitus oli algusest peale loodudki nn poolikuna, lõplikult tuli see valmis teha külastajatel. Tegemist oli näitusega, kus eksponeeriti valikut muuseumi fotokogust, mille legendeerimisel loodeti külastajate, eriti ülikooli vilistlaste abile. Enamik väljapandust olid grupifotod, mis kujutasid ärevil esmakursuslasi nende esimesel koolipäeval või õnnelikke ülikoolilõpetajaid aulas. Muuseumi info fotode juures piirdus vaid teaduskonna (või osakonna) nimetuse ja aastaarvuga, mis ei pruukinud alati õiged olla. Iga foto juures rippus märkmik ja pliats, kuhu külastaja sai oma teadmised kirja panna. Ja abi saime tõesti! Eriti rõõmustavad olid juhud, kui näitust juhtus külastama mõni fotol olev inimene ise, kes tundis kõiki kaaslasi ning nii sai muuseum juurde ühe korralikult legendeeritud foto. Kindlasti jätkame fotode „elustamise” näitustega ka edaspidi, sest külastajate kaasamine ühte muuseumi tööloiku pakkus palju elevust ja äratundmisrõõmu mõlemale osapooltele.

Koostöös Eesti Rahva Muuseumiga valmis näitus „**Kellu ja kitarri-ga. Eesti Üliõpilaste Ehitusmaleva töösuvet**”, kuraatorid Terje Anepaio ja Reet Ruusmann (ERM), Terje Löbu (TÜ AM), mis oli avatud Pärnu Muuseumis juulist septembrini 2013. aastal. Tegemist oli näitusega, millesse kaasatute arv ulatus sadadesse. Näituse initsiatiiv ei tulnud ei ERM-ist ega TÜ ajaloo muuseumist (tõsi, EÜE teemat on käsitletud ka varem – 2008. aastal TÜ ajaloo muuseumi näitusel „EÜE betoneerib Eestimaad”, mille loomisel samuti oli suur roll kogukonnal, st endistel eüekatel), vaid näituse idee ja enamik materjalidest jõudis koostajateni MTÜ EÜE Juubel vahendusel. Ka näituse rahastamisvõimaluste otsimisel oli suureks abiks endistest eüekatest koosnev MTÜ EÜE Juubel. Ehkki mõlema kureerinud muuseumi kogudesse kuulub ka EÜE-teemalist materjali, oli eksponeeritust – fotod, vimplid, lipud, märgid, dokumendid, malevaplussid jne – umbes 95% mittemuseaalid, st jõudnud näitusele inimeste kodudest. Sarnaselt „Moodsa tudengi” näitusega julgustas koos kogukonnaga loodud ja inimestele äratundmisrõõmu pakkunud näitus

Foto 2. Näitus „Kellu ja kitarriga”

külastajaid astuma kontakti näituse kuraatoritega ning küsima, kas nad saaksid juba avatud näitusele tuua ka oma esemeid. Näituse kuraatoritelt on küsitud, kas niivõrd laiahaardelist kaasatud näitust teha oli raske või kerge. Nii ja naa. Ühelt poolt nõudis see kuraatoritelt palju suhtlemist ja süsteemi loomist, kuid teiselt poolt oli lihtsam lahendada eksponeerimisprobleeme – tegemist polnud museaalidega, mille käsitlemise nõuded piiravad kujundajate fantaasiat.

Üks kaasav näitus, küll ainult üheks õhtuks, sai valmis TÜ ajaloo muuseumis ka teadlaste ööl, 27. septembril 2013. Muuseum korraldas töötoa, kus huvilised said valida endale mingi eseme, raamatu või foto, et muuta see „museaaliks” ning teha sellega läbi kõik muuseumitöö etapid – vastuvõtt, kirjeldamine, puhastamine, näitusele väljapanek. Loodetavasti sai mõnigi osaleja külge muuseumipisiku, et edaspidi lüüa kaasa juba suuremates kaasamisprojektides.

Kuid kui kaugemale võib kaasamine minna? Kas mittemuuseumitöötajate aktiivne osalus näituse loomisel võib pisendada kuraatori rolli? Kindlasti mitte. Kuraatori roll võib küll teiseneda, sest meeskond suureneb inimeste võrra, kellel puuduvad muuseumitöö kogemused

ning kes alati ei pruugi kohe mõista muuseumi kogumispõhimõtteid, hoiustamis-, säilitamis-, eksponeerimisnõudeid ja muid spetsiifilisi muuseumitöö reegleid. Kuraatoril tuleb olla osav ja mõistev suhtleja, kes suudaks liita ja hoida muuseumi küljes kõik huvilised, kes soovivad panustada muuseumisse enam kui tavaline külastaja. Kas võtta selleks siis hoopis ametisse projektijuht, kes oleks hea suhtleja-administraator-eelarvestaja jne? Kui võimalik, miks mitte, kuid asjatundliku käsitletavat ainevaldkonda tundva spetsialistita – olgu tema ametinimetus kuraator, teadur või midagi muud – ei pruugi valmida professionaalne näitus. Kogukonda kaasates peab loodava näituse juures olema ekspert, kes vajadusel kontrollib, täpsustab, seob konteksti ja tunneb hästi muuseumikogu.

Mida annab mitteprofessionaalide kaasamine näitusele? Kindlasti on kaasavates näitustes rohkem elu, selles kajastuvad vaataja ootused ning selline näitus pole tehtud vaid tegijatele endile. Suure tõenäosusega on tulevikus koos kogukonnaga loodud näitusi veelgi rohkem kõikides Eesti muuseumides.

Terje Lõbu, MA, on Tartu Ülikooli ajaloo muuseumi kuraator.